

SIYOSIY NUTQNING TASNIFIY BELGILARI VA TURLARI

Kamola Musulmonova

**Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
o'zbek tili va adabiyoti universiteti doktoranti,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)**

E-mail: musulmonova66@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14411976>

Annotatsiya: Siyosiy nutq ko'plab tadqiqotlarning obyekti vazifasini bajaradi. Lingvistik ekspertologiyada siyosiy nutqning mohiyati yetarlicha tahlil etilmagan. Biroq sohada aynan siyosiy nutqlar ekspertizasiga doir murojaatlar sonining ko'payishi uni sharhlash zaruratini paydo qiladi. Maqolada siyosiy nutqlar lingvistik ekspertizasida siyosiy nutq tushunchasi mohiyati asoslangan.

Kalit so'zlar: siyosiy, siyosat, siyosiy nutq, nutq, tasnif, ijtimoiy, ommaviy, rasmiy.

Siyosiy nutq keng mohiyatga ega bo'lgan tushuncha. Turli fan sohalarida siyosiy nutqlar turfa aspektlarda o'rganiladi. Jahonda aynan siyosiy nutqlarning lingvistik xususiyatlarini tahlil qiluvchi siyosiy lingvistika, siyosiy diskurs, sud siyosatshunoslik lingvistik ekspertizasi singari sohalar mavjud. Tilshunoslikda nutq (nutq faoliyati) - bu tildan foydalanish jarayoni, nutq faoliyatining natijasi - matn yaratish. Shunga ko'ra, siyosiy nutq – siyosiy matn yaratish jarayonida milliy tildan foydalanishdir. Siyosiy nutqning o'ziga xosligi uning mazmuni va masalalari (davlatlar o'rtasida, davlatda va uning tuzilmalarida hokimiyatning taqsimlanishi), funksiyalari (adresatning dunyoning siyosiy manzarasiga ta'siri, adresatga hissiy ta'siri, adresatning muayyan harakatlarga moyilligi) bilan belgilanadi.), lug'at va boshqa elementlarni tanlash va ishlatishda mafkuraviy shart-sharoit, shuningdek, ushbu faoliyat turiga xos bo'lgan muloqot strategiyalari va taktikalaridan foydalanish demakdir. Nutq faoliyatida nafaqat murojaat qiluvchining (ya'ni, ma'ruzachi yoki yozuvchi), balki qabul qiluvchining (ya'ni, tinglovchi yoki o'quvchi) ishtirokini ta'kidlash zarur bo'lgan hollarda “siyosiy muloqot” atamasi ko'pincha ishlatiladi. Siyosiy muloqotda kundalik yoki badiiy muloqotdan farqli o'laroq, ko'p hollarda nutq faoliyatining subyekti va adresati ma'lum bir siyosiy tashkilot yoki hokimiyat tuzilmasi vakili sifatidagi shaxsdir. Masalan, ko'pgina siyosiy hujjatlar rasmiy ravishda muallifga ega emas va ular tashkilot yoki davlat tuzilmasi nomidan nashr etiladi. Shunga ko'ra, referent tomonidan yozilgan nutq siyosiy arbob nutqi sifatida qabul qilinadi va tahlil qilinadi va ko'plab siyosiy hujjatlar ularni haqiqiy tuzuvchi emas, balki siyosiy tashkilot yoki hokimiyat tuzilmasi rahbari tomonidan imzolanadi. Bunda siyosiy nutqning umummanfaat doirasiga asoslangan/ asoslanmaganligini aniqlash, shuningdek, nutqda salbiylik semantikasi mavjud/mavjud emasligini aniqlash zarurati tug'iladi. Masalaning yana bir jihati, agarda siyosiy nutq siyosiy tuzumga zid strategiyaga asoslangan bo'lsa, u holda nutq muallifi bunda sababchi sifatida ko'rsatiladimi yoki uni ijro etuvchi siyosiy rahbarmi. Shu singari masalalarni hal etish zarurati o'laroq, siyosiy nutqlarni ekspertiza qilish ehtiyoji ortib bormoqda.

Siyosiy nutqning o'ziga xos xususiyatlarini tahlil etishdan avval siyosiy nutqning mohiyatini izohlash zarurati mavjud. Birinchidan, siyosiy matn siyosat sohasida faoliyat yurituvchi matn turidir.

Ikkinchidan, bu matn muayyan mavzularga, xususan, siyosiy masalalarga bag'ishlangan bo'lishi lozim bo'ladi.

Olimlarning fikricha, siyosiy nutq siyosiy faoliyat bilan shug'ullanuvchi shaxslar tomonidan yaratilgan nutaqdir. Shuni ta'kidlash kerakki, siyosiy matnlarni o'rganishda tor va keng yondashuvlar mavjud. Tor yondashuv tadqiqotda faqat bevosita siyosiy arboblardan tomonidan yaratilgan nutqlar ishtirok etishini nazarda tutadi, keng yondashuv esa siyosiy nutqlarga siyosiy mavzudagi har qanday nutqlar kiradi, deb taxmin qilinadi.¹ Amerikalik siyosatshunos Andrean Bread tomonidan esa siyosiy nutqqa quyidagicha ta'rif beriladi: "Siyosiy nutqlarda g'oyalar va mafkuralar til orqali yetkazilishi kerak, shunda ular qabul qiluvchilar tomonidan, shuningdek, nutqning bir qismini keyinroq ommaviy axborot vositalarida o'qishi yoki eshitishi mumkin bo'lgan boshqalar tomonidan kelishilgan bo'lishi kerak. So'zlar va iboralar ma'noga turli yo'llar bilan ta'sir qilish uchun ishlatiladi yoki tushiriladi. Bundan tashqari, siyosiy nutqlar ishonchli tildan foydalanishda o'qitilgan professional nutq mualliflari jamoasi tomonidan tuziladi. Siyosiy nutq haqiqatning to'g'riligi tufayli muvaffaqiyatli bo'lishi shart emas; balki argumentni taqdim etish masalasi bo'lishi mumkin"² Saylov oldidan bir necha marta xalqqa murojaat qilinadi. Bu chiqishlar, ayniqsa, miting va saylovoldi tashviqotlarida saylovoldi maxsus murojaatlariga ham havola qilinishi mumkin edi. Siyosiy nutq matn, chiqish va og'zaki yoki yozilishi mumkin bo'lgan jarayon sifatida xizmat qiladi. Siyosiy nutq siyosiy arbobning imidji va nufuzini belgilab beradigan asosiy vositalardan biri. Qadimgi davrlardan oq rahbarning notiqlik mahoratiga alohida e'tibor qaratilgan. Siyosiy nutqning o'rni va ahamiyati xususida siyosatshunos Charteris Black shunday mulohaza bildiradi: "Siyosat hokimiyatni qo'lga kiritish, saqlash va qo'llab-quvvatlash bilan bog'liq. Demokratik jamiyatlarda siyosiy hokimiyat, eng avvalo, mohir va ishonarli tildan foydalanish orqali erishiladi va saqlanib qoladi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, siyosatchilarning tili, shuningdek, siyosiy nutq sifatida ham tanilgan "siyosatning qon tomiri" ga aylandi, chunki u siyosatchilarga ijobiy va maqbul o'zini namoyon qilish yoki jamoatchilik imidjini talqin qilishda yordam beradi va shu bilan "izdoshlarni o'z siyosati shunday ekaniga ishonitirishga yordam beradi". "³ Siyosiy nutq o'ziga xos g'oyalar dirijyori, tasvirlar, ramzlar va afsonalar estafetasidir. U axborot funktsiyasini ham bajaradi, chunki uning vazifalaridan biri xabardor qilish, tinglovchilarni siyosiy harakat, nomzod, partiya, ularning qarashlari, takliflari va afzalliklari bilan tanishtirishdir. Siyosiy nutq siyosiy raqobat sharoitida ishlaydi, boshqalar kontekstida o'z obyektni ta'kidlaydi, shuning uchun biz uning ijtimoiy yo'naltirilgan, mafkuraviy funktsiyasi haqida gapirishimiz mumkin.

Siyosiy matnning o'ziga xos xususiyati uning bir guruh odamlarga ta'sir o'tkazishga qaratilganligidir, ya'ni u adresat, qoida tariqasida, guruh yoki jamoa, ijtimoiy qatlamga yo'naltirilgan bo'lishi mumkin. Ta'sirning o'zi siyosiy matnning asosiy maqsadidir, chunki u axborotni qabul qiluvchiga ta'sir qilish orqali ma'lum bir natijaga erishishga qaratilgan. Boshqa bir ta'rifga ko'ra, siyosiy matn — bu dolzarb siyosiy masalalarga bag'ishlangan va ommaviy auditoriyaga qaratilgan matndir. Siyosiy muammolar vakolatlarini taqsimlash va qayta ko'rib chiqish, siyosiy hokimiyatni egallash bilan bog'liq muammolarni o'z ichiga olishi kerak; jamiyatning siyosiy tuzilishi, hokimiyat tuzilishi, jamiyatning siyosiy boshqaruvi va

¹ Репина Е. А. Политический текст как средство речевого воздействия [Электронный ресурс]. URL: <http://www.psyhportret.ru/collection/repina.html> (дата обращения: 15.11.2013).

² Beard Adrian (2000). The Language of Politics, New York: Routledge.

³ Charteris-Black, J. (2011) Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor. 2nd Edition, Palgrave Macmillan, London. <https://doi.org/10.1057/9780230319899>

boshqalarga aloqador matnlar siyosiy matn sifatida baholanishi mumkin. Siyosiy nutq tadqiqotchilarining qayd etishicha, bu turdagi nutqning mazmunli xususiyati unda muayyan siyosiy birlashma, masalan, partiya, boshqa jamoat tashkilotlari, davlat hokimiyati organlari, partiya yetakchilari va siyosiy faollar faoliyatining aks etishidir. Bu faoliyat muayyan g'oyalarni ilgari surish orqali siyosiy vaziyatga ta'sir ko'rsatishga qaratilgan. Siyosiy matn to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita "siyosiy hokimiyatni taqsimlash va undan foydalanish masalalariga" qaratilgan.⁴

Umuman olganda, biz siyosiy nutq mazmunining subyekt turiga qarab, o'z navbatida, nutq aloqasini tartibga solish omili sifatida bayonotning maqsadli mazmuni bilan belgilanadigan siyosiy nutq turlarini ajratib ko'rsatdik. Nutq mazmunining predmet turi va bayonotning maqsadli mazmuni muloqotda (kommunikativ harakatlarda) o'z ifodasini topadigan siyosiy faoliyat turi bilan bevosita bog'liqdir. Siyosiy nutq turlarining xususiyatlari nutqiy vaziyatda (kommunikativ vaziyatda) namoyon bo'ladi va bu siyosiy faoliyat jarayonida subyektlarning manfaatlari nutqning o'zaro ta'siri uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi

References:

1. Репина Е. А. Политический текст как средство речевого воздействия [Электронный ресурс]. URL: <http://www.psyhportret.ru/collection/repina.html> (дата обращения: 15.11.2013).
2. Beard Adrian (2000). The Language of Politics, New York: Routledge.
3. Charteris-Black, J. (2011) Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor. 2nd Edition, Palgrave Macmillan, London. <https://doi.org/10.1057/9780230319899>
4. Kraus, S. and R. M. PerloV (eds.). Mass Media and Political Thought. Beverly Hills CA: Sage. 1985. – p 89

⁴ Kraus, S. and R. M. PerloV (eds.). Mass Media and Political Thought. Beverly Hills CA: Sage. 1985. – p 89